

**COMPLEMENTELE
NECIRCUMSTANTIALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ
CONTEMPORANĂ**

GYONGYVER MÁDUȚA

**COMPLEMENTELE
NECIRCUMSTANTIALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ
CONTEMPORANĂ**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2019

Colecția FILOLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GYONGYVER, MĂDUȚA

Complementele necircumstanțiale în limba română contemporană /

Gyongyver Măduța. - București : Editura Universitară, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-0944-7

811.135.1

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062809447

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2019
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 07217 CARTE / 0745.200.357
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

INTRODUCERE.....	7
CAPITOLUL I. <i>Elemente de istorie a sintaxei</i>	11
CAPITOLUL II. <i>Complementele direct și indirect în gramaticile românești tradiționale</i>	29
CAPITOLUL III. <i>Complementele direct și indirect în gramaticile românești moderne</i>	44
3.1. Considerații generale.....	44
3.2. Complementul (obiectul) direct	51
3.3. Complementul indirect.....	70
CAPITOLUL IV. <i>Complementele direct și indirect în gramaticile românești transformazionale și funcționale</i>	89
CAPITOLUL V. <i>Elementele constitutive ale complementelor direct și indirect. Abordarea comparativ-conclusivă</i>	114
5.1. Regenții	114
5.1.1. Verbul	114
5.1.2. Adjectivul.....	156
5.2. Modalități de realizare a celor două poziții sintactice	178
5.3. Dubla exprimare a complementelor direct și indirect	180
5.3.1. Dublarea complementului direct.....	180
5.3.2. Dublarea complementului indirect.....	187
5.3.3. Considerații complementare	191
CONCLUZII	195
NOTE	196
SIGLE ȘI ABREVIERI.....	197
BIBLIOGRAFIE.....	200

INTRODUCERE

Apariția celor două gramatici academice, *Gramatica limbii române*, Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunțul*, coord. Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, București, 2005 (GALR) și *Gramatica de bază a limbii române*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Univers Enciclopedia Gold, București, 2010 (GBLR), a adus, am putea spune, un „echilibru“ în câmpul lingvisticii românești, între gramaticile „tradiționale“, numite și „logiciste“, și cele „generativ-funcționale“ între aceste două extreme apărând gramaticile moderne. Am acceptat, în mare, în acest sens, clasificarea propusă de C. Dimitriu, *Periodizarea gramaticii teoretice românești*, LR-LR, p. 125–134, în gramatici aparținând unei perioade *vechi*, uneia *moderne* și alteia *postmoderne*, dar ne-am însușit și propunerile Elenei Tamba Dănilă, *Vechi și nou în gramatica limbii române*, Casa Editorială „Demiurg“, Iași, 2004, unde se vorbește de *gramatica clasică modernă*. În cele din urmă, am folosit o *terminologie proprie*, anume gramatica *tradițională*, incluzând perioada *veche* din clasificarea lui C. Dimitriu, cu lucrări dominate de „logicism“, gramatica *tradițională modernă*, încă sub influența teoriilor logice, dar nu vădite deschideri spre concepțiile moderne, și gramatica *generativ-funcțională*, corespunzând perioadei *postmoderne* din clasificarea lui C. Dimitriu, fără a accepta însă termenul propus de lingvistul ieșean. Acestei ultime perioade aparțin cele două gramatici academice.

Cele două gramatici academice au atât un caracter teoretic, tipologic chiar, cât și unul normativ, în sensul de a constitui baza pentru redactarea unor gramatici cu caracter pedagogic, fără a avea ele însele o atare calitate, fapt scos în evidență mai ales în GBLR, în ciuda solicitării „din partea școlii, de elaborare a unui instrument intermediar, care să prelucreze descrierea de detaliu din GALR *pentru o destinație didactică* (subl. n.): „Ar fi cu totul eronat să se creadă că această nouă lucrare este același lucru cu o „gramatică școlară“. GBLR nu este un manual școlar și nici un manual universitar, ci o lucrare care, păstrându-se la un nivel teoretic, ridicat, corespunzător nivelului teoretic al momentului științific actual, are drept scop *să faciliteze accesul* la datele descrierii pentru categorii cât mai largi de cititori“ (p. VII). Ea urmărește așadar să evidențieze „diferențele semnificative față de tradiția gramaticală, dar și față de GALR, astfel încât informația noii gramatici să devină accesibilă profesorilor de limba română [...]“ (*ib.*), scopul pedagogic devenind și mai limpede prin precizările de la finala *Prefaței*.

Urmărind cu atenție maniera în care cercetarea lingvistică a contribuit la realizarea acestui scop, am constatat că, în majoritatea cazurilor, studiile gramaticale, în speță, sintactice au rămas cantonate strict în limitele celor două direcții evocate mai sus, nefăcându-se nici măcar o trimitere informativă minimală la punctul de vedere „opus“ decât, cel mult, la cel din aria de cercetare acceptată și supusă investigației.

Ca atare, nu putem vorbi de un progres sensibil în „a face accesibilă profesorilor de română“ noua concepție, definită în GALR, drept funcțională: „În versiunea actuală, lucrarea asociază aspectul *descriptiv* cu perspectiva *funcțională* asupra limbii [...]“ (p. IX).

Din punctul nostru de vedere calea care poate facilita pătrunderea noilor teorii și metode în mediul universitar și preuniversitar este aceea a comparării, am spune, „în oglindă“ a faptelor de limbă și a organizării lor, a interacțiunii diferitelor componente, așa cum sunt ele propuse de gramaticile „tradiționale“ și de cele „moderne“.

Acesta este, de fapt, și *obiectivul* principal al tezei noastre, cu o circumscriere la complementul direct și la complementul indirect.

Am ales cele două poziții sintactice pentru că ele ilustrează, în opinia noastră, cel mai concludent mecanismele sintactice din cadrul „grupului verbal“, considerat de gramaticile transformaționale și funcționale ca centru al oricărui enunț. Ni s-a părut că relevarea acestui mecanism este modalitatea cea mai eficientă de a proba progresul realizat prin abordarea oferită de noile teorii. Am inițiat această cercetare având în vedere, cu mici excepții, tiparele sintactice de la nivelul *competenței*, acesta fiind, după părerea noastră, cel mai productiv procedeu de a reliefa diferențele dintre o descriere și alta. Am renunțat la analiza subordonatelor corespunzătoare pentru a nu mări exagerat dimensiunile lucrării, dar, mai ales, din motivul *teoretic* că subordonatele nu sunt altceva decât *expansiuni* ale funcțiilor de bază de la nivelul propozițiilor, neaducând astfel informații suplimentare privind raportul dintre complement și regentul său.

Întrucât gramaticile moderne românești au suferit influențele unor teorii lingvistice importante, mai ales chomskyene, am considerat util a da o descriere a unora dintre cele mai prezente în studiile românești de sinteză. Am renunțat la a prezenta tezele generativ-transformaționale din lucrarea lui N. Chomsky, ele fiind amplu comentate în lingvistica românească, și ne-am concentrat în cap. I, *Elemente de istorie a sintaxei*, la expunerea teoriei (funcționale) a actanților, elaborată de Lucien Tesnière, și la „teoria cazurilor“ a lui Charles Fillmore, alături de câteva date interesante, mai noi, despre „gramatica“ lui Panini.

Consecvenți periodicizării despre care am discutat, am consacrat cap. II *Complementului direct și indirect în gramaticile românești tradiționale*. De fapt, profitând de apariția *Gramaticii limbii române vechi*, a lui Constantin Frâncu, am expus situația celor două complemente în limba veche. În ce privește gramaticile, ne-am oprit la cele pe care le-am considerat reprezentative pentru perioada discutată, începând cu *Gramatica* lui Ion Heliade Rădulescu și sfârșind cu *Gramatica română* a lui H. Tiktin.

În cap. II am prezentat, *in extenso*, modul cum sunt interpretate cele două complemente în gramaticile românești (tradiționale) *moderne*, pentru ca în cap. IV, accentul să cadă pe gramaticile transformaționale și funcționale, în special pe GALR și GBLR.

Pornind de la datele astfel acumulate și introducând altele noi, am realizat un capitol comparativ, al V-lea, intitulat *Elementele constitutive ale complementelor direct și indirect*. Am pus astfel în raport comparativ *regenții*, verbul și adjectivul, ca fiind cei mai importanți, *realizările prototipice* și *dubla exprimare* a celor două complemente, unele probleme rămase și astăzi deschise unor noi interpretări.

Teza se încheie cu un capitol de *Concluzii* și are *Bibliografia* corespunzătoare.

În ce privește *exemplele*, am îmbrățișat opinia că ele trebuie redate așa cum apar în lucrările analizate, pentru motivul că în multe cazuri alegerea lor exprimă, implicit, și o orientare culturală a autorilor.

Fiind vorba de o cercetare tipologică, a prototipurilor sintactice, bazată pe gramaticile inovative (și mai puțin pe cele imitative) ale limbii române, am considerat ca cel mai adecvat procedeu trimiterea direct în text, cu folosirea doar în cazuri strict determinate a notelor, urmând ca *Bibliografia* să releve nivelul și extensiunea informației care a stat la baza redactării prezentei teze.

CAPITOLUL I ELEMENTE DE ISTORIE A SINTAXEI

Nu ne-am propus în acest capitol să parcurgem toate etapele din istoria sintaxei, deoarece un demers atât de amplu nu ar avea o justificare strictă în raport cu o temă ce se interesează de o secțiune restrânsă a sintaxei.

Ne-am oprit așadar doar la câteva momente care ni s-au părut semnificative prin influența, de multe ori, directă, avută asupra unor metode și abordări teoretice și aplicative din lingvistica românească. Astfel, după relevarea unor aspecte interesante din gramatica lui Panini, ne-am oprit mai îndelung asupra teoriei actanțiale a lui Lucien Tesnière și asupra teoriei cazurilor elaborate de Charles Fillmore. Dacă în ce privește teoria cazurilor ne întâlnim cu ea frecvent în gramaticile românești transformaționale, teoria lui Tesnière, funcțională, în esență, este mai rar invocată, deși influența ei asupra gramaticilor românești moderne este mai amplă decât pare la o primă vedere. De aceea, un anumit impuls de „reabilitare“ ne-a determinat să ne oprim mai mult asupra ei, cu o anumită focalizare asupra verbului și a complementului.

Deși, în mod obișnuit, începuturile sintaxei și ale lingvisticii, în general, sunt puse în seama învățaților greci din Antichitate, apoi romani, descoperiri și comentarii recente trimit spre o perioadă mai îndepărtată, aceea a gramaticilor sanscrite din vechea Indie. După cum arată Constantin Frâncu, *Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate până la Saussure* (v. *Bibliografia*), vechii gramaticieni indieni au studiat și au impus sub raport terminologic fenomenele de *sandhi*, aceasta în efortul lor de a comenta textele vedice. Încă înainte de 50 î. Hr. au apărut lucrări în care se explicau pronunțarea corectă cuvintelor, silabisirea lor, regulile de metrică și de prozodie, formele morfologice vechi și alternanțele fonetice. De numele gramaticianului Yâsca se leagă întemeierea *etimologiei* = *nirukta*, și aceasta înaintea gramaticii lui Panini, cea mai cunoscută și mai interpretată, deși chiar Panini menționează numele a zece alți gramaticieni de dinaintea lui sau contemporani cu el a căror operă însă nu s-a păstrat.

Dintre multele idei scoase la iveală de comentatori din gramatica lui Panini ne vom opri la regulile (*sutrā*) privitoare la cazuri. El identifică și descrie șase cazuri: *acuzativul* = *karman* cu sensul „pacient“ și constă „în ceea ce dorește mai tare autorul acțiunii“ (p. 12), *agentul* = *kartr* „agent“, *instrumentul* = *karana*, *locul* = *adhikarana*, *dativul*, indicând „pentru cine se face acțiunea“, adică *dativus commodi* din terminologia gramaticilor latini, *nominativul* și *vocativul* „Cele șase cazuri ale lui Panini – comentează Constantin Frâncu – corespund [...] cazurilor de adâncime stabilite acum câteva decenii de Ch. Fillmore (1968): *agent*, *instrument*, *pacient* (*obiect*), *dativ*, *benefactiv*, *locativ*, în cadrul așa numitei *gramatici a cazului*, apărută ca o reacție la generativismul de tip Chomsky [...]. Este greu de spus ce a luat Fillmore de la Panini, dacă i-a cunoscut gramatica sau nu, căci numele lingvistului indian nu este nicăieri menționat.

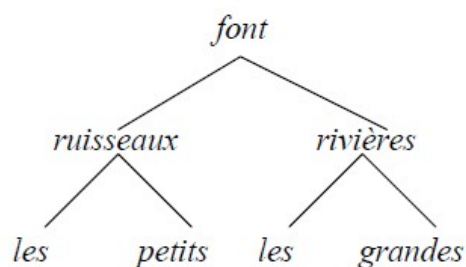
În schimb, J. Anderson (*The Grammar of Case. Towards a Localistic Theory*, Cambridge, 1971, p. 30), un discipol al lui Fillmore, recunoaște similaritatea dintre sistemul gramaticii fillmoreiene a cazului, apărută în anii '70 ai secolului trecut, cu cel al lui Panini“ (p.19).

Întrucât atât gramaticile academice românești recente (GALR și GBLR), cât și alte gramatici, au la bază, într-un fel sau altul, concepția funcțională a lui Lucien Tesnière, expusă, *in extenso*, în *Éléments de syntaxe structurale* (Lihrairie C. Klincksieck, Paris, 1959, noi folosim ediția a doua, din 1965, apărută la aceeași editură, cu o Prefață de Jean Fourquet), vom realiza o trecere în revistă a principalelor elemente ale teoriei sale.

Dincolo de locurile acum comune privind determinatul și determinantul, de pozițiile elementelor unei comunicări în fluxul vorbirii, putem spune că esența concepției lingvistului francez constă în raporturile complexe dintre gândirea structurală, respectiv ordinea structurală și gândirea lineară, respectiv ordinea lineară a enunțurilor. În esență, obiectul comunicării rezidă în transformarea ordinii structurale în ordine lineară la emițător și în inversarea procesului la receptor. În termenii gramaticii generative ar fi vorba de codare și decodare. Sau, în exprimarea lui Tesnière: „[...] nous pouvons maintenant préciser que *parler* une langue, c'est savoir quelles sont les connexions structurales, qu'il y a lieu de sacrifier en transformant l'ordre structural en ordre linéaire, et inversement que *comprendre* une langue, c'est savoir quelles sont les connexions structurales non exprimées pour des séquences qu'il y a lieu de rétablir en transformant l'ordre linéaire en ordre structural“ (p. 21). Cu alte cuvinte, „Le principe fondamental de la transformation de l'ordre structural en ordre linéaire est de transporter les *connexions* de l'ordre structural en *séquences* de l'ordre linéaire, de façon que les éléments qui sont en connexion dans l'ordre structural se trouvent en voisinage immédiat sur la chaîne parlée“ (p. 20). Ca atare, „Toute la syntaxe structurale repose sur les rapports qui existent *entre l'ordre structural et l'ordre linéaire*“ (p. 19).

Unul din punctele centrale ale teoriei lui Tesnière constă în *antinomia* dintre ordinea structurală și cea lineară, în sensul că, în timp ce un termen din ordinea structurală poate primi, în afara unicei conexiuni superioare, două sau mai multe conexiuni inferioare, un termen din ordinea lineară se află în imposibilitatea de a primi mai mult de două relaționări: una la stânga și alta la dreapta în lanțul enunțului.

Astfel, propoziția *Les petits ruisseaux font les grandes rivières* se prezintă în felul următor în ordinea structurală:

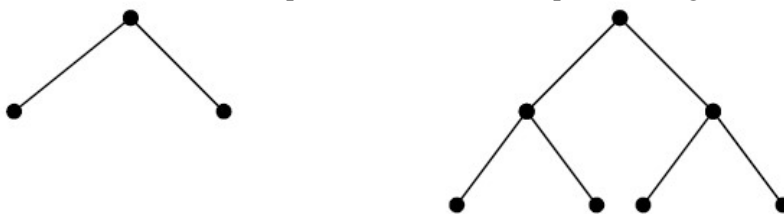
și în felul următor în ordinea lineară:

Les petits ruisseaux font les grandes rivières

În organizarea structurală, locul central îl ocupă *nodul*. El este format dintr-un regent și elementele subordonate lui la un nivel sau altul: „Tout régissant qui commande un ou plusieurs subordonnés forme ce que nous appellerons un *noeud*“ (p. 14).

În măsura în care există o ierarhie a funcțiilor, poate exista și o *ierarhie a nodurilor*, iar nodul care conține regentul ce „comandă“ toate elementele subordonate ale propoziției (de la phrase) se numește *nod central*. Nodul central este, de regulă, un verb, dar nimic nu împiedică să apară și noduri substantive, adjectivale sau adverbiale.

Toate aceste combinații ale funcțiilor pot fi redate grafic cu ajutorul unei *stee* (stemma). Ea conține *minimum* două dimensiuni din punct de vedere structural și *maximum* două din punctul de vedere al reprezentării grafice:

Întrucât caracterul linear al vorbirii ține de succesiunea ei *temporală*, Lucien Tesnière a introdus și noțiunea de *linie temporală*: *ligne du temps*, timpul devenind astfel o dimensiune inerentă a lanțului vorbirii.

În continuarea analizei sale privind structura enunțului, lingvistul francez dezvoltă și o teorie a cuvântului și a părților de vorbire. În primul rând, apare distincția dintre *cuvintele pline* și *cele vide*. Primele conțin o *funcție semantică*, ceea ce înseamnă că forma lor este suficientă pentru a reda o idee, ea având astfel rol de reprezentare și de evocare: „Les mots *pleins* sont ceux qui sont *chargés d'une fonction sémantique*, c'est-à-dire ceux dont la forme est associée directement à une idée, qu'elle a pour fonction de représenter et d'évoquer“ (p. 53). Așa sunt fr. *cheval*, germ. *Pferd*, engl. *horse*, lat. *equus*, rom. *cal* etc.

Cuvintele *vide* nu posedă o funcție semantică. Ele sunt simple *instrumente gramaticale* (în terminologia lui Damourette), al căror rol este „uniquement d'indiquer, de préciser ou de transformer la catégorie des mots pleins et de régler leurs rapports entre eux“ (*ib.*). Se încadrează aici fr. *le*, germ. *das*, engl. *the* etc.

În mare, această clasificare corespunde celei denumite prin termenii *semantem* și *morfem*.

O altă pereche funcțională o formează cuvintele *constitutive* și cele *subsidiare*. În cadrul primelor se subscriu acele cuvinte care sunt capabile a-și asuma o funcție structurală și de a forma un nod. În exemplul *le livre d'Alfred*, *livre* și *Alfred* sunt cuvinte constitutive, iar *le* și *de* sunt subsidiare, pentru că nu au capacitatea de a-și asuma o funcție structurală și, implicit, de a forma un nod. În plus, cuvintele *constitutive* sunt *morfeme* pentru că, în calitate de cuvinte pline, pot realiza o funcție structurală. În același timp, și din același motiv, ele sunt și *semanteme* pentru că asigură, prin ele însele, o funcție semantică.

Revenind la cuvintele pline, ele pot exprima idei *particulare* sau idei *generale*. Primele se referă la lucrurile propriu-zise, celelalte indicând doar categoriile în a căror ramă încadrăm ideile particulare. De aici derivă și două

categorii de cuvinte: *cuvinte pline particulare* și *cuvinte pline generale*. Primele posedă simultan un conținut *semantic* și unul *categorial*. Astfel, *cheval* exprimă concomitent ideea de „cal“ deci conținutul semantic, și categoria de substantiv, ceea ce reprezintă conținutul categorial. Cuvintele pline *generale*, în schimb, exprimă doar *categoriile generale* care permit sesizarea ideilor particulare, excluzând însă din conținutul lor ideea însăși. Ele au deci un conținut *categorial*, dar nu și unul *semantic*: *quelqu'un* fiind unul dintre ele.

Comparând, *conținutul* celor două tipuri de cuvinte pline, constatăm că singurul comun este cel *categorial*. El constituie, ca atare, singurul principiu de clasificare comun tuturor cuvintelor pline, indiferent că sunt particulare sau generale.

O primă clasificare opune ideea de *substanță*, celei de *proces*. Cuvintele pline care exprimă ideea de substanță se numesc *substantive*. *Procesul* presupune ideea de *stare* sau de *acțiune*, prin care substanța își manifestă existența: *est, dort, mange, fait* etc. Cuvintele pline care indică ideea de proces se numesc *verbe*.

O a doua clasificare expune noțiunilor, de obicei, *concrete* de substanță și de proces atributele lor *abstracte*. Cuvintele pline care exprimă atributele abstracte ale substanțelor se numesc *adjective*, iar cele care indică trăsăturile abstracte ale proceselor se numesc *adverbe*.

În acest fel, cele patru feluri ale cuvintelor pline sunt, în definitiv, *substantivul, adjectivele, verbul și adverbul*. „Ce quatre éléments – concluzionează Lucien Tesnière – sont les *pierres angulaires* du discours“ (p. 63). Raporturile lor sunt reprezentate de următorul „*quadrilatère de base*“:

	Substance (Nom)	Proces
Concret	Substantif	Verbe
Abstrait	Adjectif	Adverbe

(p. 63)

Consecința acestei concepții constă într-o altă viziune asupra claselor morfologice de cuvinte, unde pronumele și numeralul au o altă încadrare: la substantiv ori la adjectiv. Tabelul următor este sugestiv în acest sens:

Substantifs	{	généraux	interrogatifs	: <i>qui?</i>
			négatifs	: <i>personne</i>
			personnels	: <i>moi</i>
			indéterminés	: <i>quelqu'un</i>
	{	particuliers	communs (ou appellatifs)	: <i>cheval</i>
propres			: <i>Alfred</i>	

(p. 68)

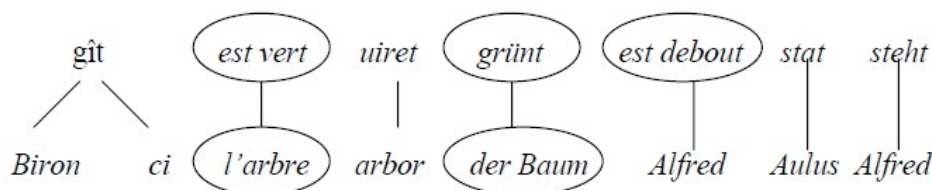
În consens cu tema tezei noastre, ne vom opri mai mult asupra *verbului*, în calitatea lui de cuvânt plin particular ce exprimă *proces*.

Lucien Tesnière precizează că termenul *proces* l-a preluat de la A. Meillet, care l-a definit prin ideile de *stare* și *acțiune*. De aici și clasificarea propusă de Tesnière: *verbe de stare* și *verbe de acțiune*.

Verbele de *stare* exprimă un fel de a fi, caracterizat printr-o calitate sau o poziție:

Ci-gît Biron (v. *infra*).

În franceză, verbele de stare sunt rare, iar în locul lor apar *nucleele disociate* (des *nucléus dissociés*), al căror centru structural este verbul *être*, iar centrul semantic, adjectivul sau adverbul care exprimă calitatea sau poziția: *l'arbre est vert*, *Alfred est debout*. Alte limbi, cum e latina sau germana, posedă *verbe de stare simple*: lat. *arbor uiret*, germ. *der Baum grünt*; lat. *Aulus stat*, germ. *Alfred steht*:

În practica gramaticilor școlare se rezervă un spațiu privilegiat lui *être* și *avoir*, creându-se ideea că „ces verbes sont les deux pierres angulaires du discours“ (p. 72). De fapt, opoziția fundamentală nu este între cele două verbe, ci între *être* și *faire*. Verbul *avoir* este un verb de stare și poate fi definit „comme un *verbe être retourné*, auquel vient s’ajouter l’idée de possession“ (p. 73). Un număr de limbi nu-l cunosc și-l înlocuiesc cu *être*: lat. *est patri meo domus* „mon père a une maison“ este, de fapt, mot-à-mot: „a mon père est une maison“.

Verbele de acțiune sunt cele care exprimă o activitate: *Alfred frappe Bernard*, *Alfred tombe*, *il pleut* etc. Totuși, numeroase verbe de acțiune sunt construite, în multe limbi, cu ajutorul lui *faire*, vid de sens, al cărui simplu rol este de a indica acțiunea care se realizează: *faire fureur*, *faire sensation*, *faire semblant*.

Distanța dintre verbele de stare și cele de acțiune nu trebuie să se confunde cu cea dintre verbele *intransitive* și *transitive*. În principiu, *verbele de stare* sunt *intransitive* (*ci-gît Biron*), iar *verbele de acțiune* sunt *transitive* (*Alfred frappe Bernard*). Totuși, sunt situații în care verbele de stare sunt *transitive*: *Alfred a un cheval*, iar cele de acțiune, *intransitive*: *Alfred tombe*.

Tipurile de verbe sunt, așadar, următoarele:

	Verbes (Proces)	
	Etat	Action
Intransitifs.....	Être,	ci-gît Tomber
Transitifs.....	Avoir	Frapper

(p. 74)

Considerate în diversele conexiuni ale enunțurilor, cuvintele (substantive, adjective, verbe, adverbe etc.) devin *instrumente* menite unei întrebuniări determinate pentru care ele sunt strict adaptate. Ca atare, ele îndeplinesc un rol cu o *funcție* sintactică. „Nous appellerons *fonction* des mots – precizează Tesnière – le rôle qui leur est assigné dans le mécanisme de l’expression de la pensée“ (p. 39). Se poate deci vorbi, alături de *sintaxa structurală* și de o *sintaxă funcțională*, care va studia „les différentes *fonctions* nécessaires à la vie de la phrase“ (*ib.*).

Planul structural interesează *direct* sintaxa structurală. Există însă și *planul semantic*, care cuprinde „structurile“ ideative, sensurile din interiorul ordinii structurale, „les sens étant en dernière analyse la raison d’être de la structure“ (p. 40). În consecință, și planul semantic interesează sintaxa structurală, dar numai *indirect*.

Lucien Tesnière consideră că distincția dintre planul structural și cel semantic este de *importanță capitală* pentru exacta înțelegere a sintaxei structurale. Planul structural este cel în care se elaborează expresia *lingvistică* a gândirii și, astfel, din punct de vedere al gramaticii el este *intrinsec*. În același timp, activitatea mentală implicând planul structural este *subiectivă* și *inconștientă*. Ea este un fenomen *profund, elementar și necesar*, scăpând oricărui control al voinței umane: „L’activité mentale qui s’exerce dans le plan structural est *subjective* et *inconsciente*. Elle constitue un phénomène *profonde, élémentaire et nécessaire*. Elle échape à tout contrôle de la volonté humaine“ (p. 41).

Planul *semantic* aparține, dimpotrivă, domeniului propriu al gândirii și face abstracție de expresia lingvistică propriu-zisă. În acest fel, el este *extrinsec* gramaticii, domeniul lui specific fiind psihologia și logica. Într-o atare perspectivă, planul semantic devine *obiectiv* și *conștient*, fiind, totodată, un fenomen *superficial* și *contingent*, pur și simplu. El presupune gestul subiectului vorbitor de a alege ideea ce dorește a o exprima și care va primi, în perspectiva acestei viziuni, *inconștient*, o anumită structură sintactică, în care funcțiile sunt, evident, prestabilite. Dar, ține să admită Lucien Tesnière, dacă subiectul vorbitor are o anumită cultură, „il peut même contrôler ses modes d’expression et préférer tel mot à tel autre“ (*ib.*) și nicidecum o alegere funcțională.

O anumită nedumerire apare atunci când lingvistul francez admite că *independența* celor două planuri este doar „teoretică“, probând aceasta cu faptul că unele construcții pot fi *absurde* semantic, dar perfect corecte gramatical, cum ar fi, de pildă: *le silence vertébral indispose la voile licite*: „Le plan structural et le plan sémantique sont donc théoriquement entièrement *indépendants* l’un de l’autre. La meilleure preuve en est qu’une phrase peut être sémantiquement *absurde* tout en étant structurellement parfaitement correcte“ (*ib.*).

Această independență este rațiunea pentru care Lucien Tesnière desparte gramatica de logică, în primul rând, și de psihologie: „Il résulte de l’indépendance du plan structural et du plan sémantique que la syntaxe est tout-à-fait *indépendante de la logique et de la psychologie*. Elle intéresse la *forme* de l’expression de la pensée, non la pensée qui est le *contenu*“ (p. 42).

El precizează că teoria sa se distanțează atât de gramaticile logiciste din secolele XVII și XVIII începând cu *Grammaire Générale* de Port-Royal (1660) și sfârșind cu *Gramatica* lui Condillac (1756) cât și de concepția psihologistă a lui Wundt sau, mai recent, a lui Ferdinand Brunot din *La Pensée et la Langue* (1922).

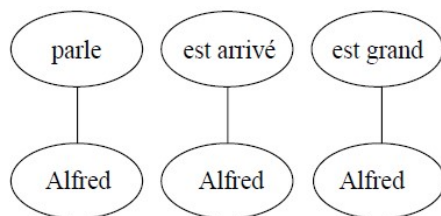
În concluzie: „Distincte de la logique, distincte de la psychologie, la syntaxe n’a à chercher sa propre loi qu’en elle-même. Elle est autonome“ (ib.).

Independența ireductibilă dintre planul structural și cel semantic este atemată de îndată ce este adus în discuție mecanismul lor de funcționare: „[...] cette indépendance n’est qu’une vue théorique de l’esprit. Dans la pratique les deux plans sont en fait parallèles, parce que le plan structural n’a d’autre objet que de rendre possible l’expression de la pensée, c’est-à-dire du plan sémantique. Entre les deux, il n’y a pas *identité*, mais il y a *parallélisme*“ (ib.).

Acest paralelism se manifestă la nivelul *conexiunilor*. Conexiunile structurale se suprapun, de fapt, cu *conexiunile semantice*. „En effet – admette Lucien Tesnière – *il n’existe jamais de connexion structurale sans connexion sémantique* [...]“ (p. 44), dar, în cazul anaforei, pot exista conexiuni semantice fără conexiuni structurale.

Interacțiunea dintre cele două *conexiuni* face ca noțiunea și realitatea structurală *nod* să numai fie suficientă. E necesară o lărgire a lui, iar aceasta se va numi *nucleu (nucléus)*.

Nucleul va fi un *ansamblu* în care se vor integra, în afara nucleului structural, „tous les autres éléments dont le noeud est comme le support matériel, à commencer par les éléments sémantique“ (p. 45). El va fi deci „le *siège* d’un certain nombre de *fonctions*“ (ib.). Face parte din *nucleu* funcțiile *nodale*, cele *semantice* și un număr de alte funcții ce pot fi numite *funcții translative*. *Nodul*, cu toate conexiunile sale funcționale, este doar o parte a *nucleului*. Grafic, nucleul este redat printr-un cerc, ca în exemplele:

Deși nucleul conține mai multe funcții, două sunt fundamentale: funcția nodală și funcția semantică. La présence *simultanée* d’un noeud structural et d’un noeud sémantique – subliniază Lucien Tesnière – est donc *obligatoire* dans le nucléus, et il n’y a nucléus qu’en tant que ces deux fonctions y sont assurées l’une et l’autre“ (ib.). Un nucleu nu poate cuprinde decât un centru de fiecare. Pe de altă parte, este necesar ca funcția structurală și cea semantică să fie asigurate de un singur cuvânt. Dar ele pot fi exprimate prin cuvinte distincte și atunci se vorbește de un *nucleu disociat*. Acest nucleu va cuprinde așadar *două cuvinte*, unul care asigură funcția structurală și se va numi *morfem (morphème)*, și altul care exprimă funcția semantică și se va numi *semantem (sémantème)*.

Un exemplu de *nucleu disociat* îl reprezintă *timpurile compuse* sau combinația *adjectiv atribut + verbul être*: *Alfred est grand*, unde *est* asigură funcția structurală și este *morfem*, iar *grand* asigură funcția semantică și este *semantem*.

În altă ordine de idei, din descrierile anterioare se poate observa că noțiunea de *nucleu* este esențialmente diferită de cea de *cuvânt*. Acesta este un simplu

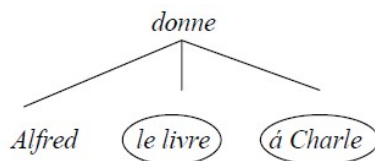
segment al lanțului vorbirii și este deci o *unitate lineară*, în timp ce nucleul este o *unitate structurală*. Cuvântul nu are nicio realitate sintactică și poate fi un element al sintaxei „dans le mesure où, derrière les mots, ou sans voir les nucléus“ (p. 48). Este și acesta un exemplu privitor la dificultatea de a defini cuvântul.

O delimitare necesară este, acum, cea între categorii și funcții: *categoriile* sunt substantivul, verbul etc. și se prezintă ca *statice* și *inerte*. Funcțiile sunt: *subiect*, *atribut* etc. și au caracter *dinamic*, *viu*. De aici *sintaxa statică*, ce are ca obiect de studiu categoriile, și *sintaxa dinamică*, ce se ocupă cu studiul funcțiilor.

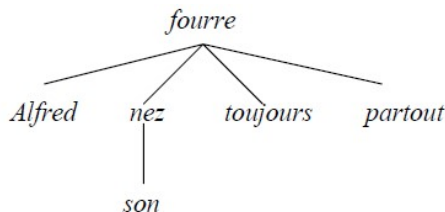
Verbul, ca parte de propoziție, constituie *nodul verbal*. Exprimându-se metaforic, Lucien Tesnière atribuie nodului verbal „un petit drame“: „Le noeud verbal, que l'on trouve au centre de la plupart de nos langues européennes [...], exprime tout un petit drame. Comme un drame en effet, il comporte obligatoirement un *procès*, et la plus souvent des *acteurs* et des *circonstances*“ (p. 102). Cele trei entități din planul dramatic vor deveni, în plan sintactic, structural, *verbul*, *actanții* și *circumstanțialele* (circonstans).

Verbul, cum am văzut, exprimă *proces*: Alfred **frappe** Bernard.

Actanții sunt ființe sau lucruri care, sub un titlu oarecare ori printr-o caracteristică intrinsecă, participă la proces chiar ca simpli figuranți și de o manieră mai mult pasivă. Astfel, în propoziția *Alfred donne le livre à Charles*, Charles și chiar *le livre* deși nu au un comportament activ, nu sunt mai puțin actanți decât *Alfred*. Actanții sunt întotdeauna *substantive* sau echivalente ale substantivului și, invers, substantivele își asumă întotdeauna, în propoziție, rolul de actanți. Schematic, lucrurile se prezintă astfel:

Circumstanțialele exprimă determinările temporale locale, modale etc. în care se derulează procesele. În propoziția *Alfred fourre toujours son nez partout* există două circumstanțiale: de timp (*toujours*) și de loc (*partout*). Circumstanțialele sunt întotdeauna *adverbe* (de timp, de loc, de mod etc.) și, invers, adverbele își asumă, în principiu, întotdeauna în propoziție funcție de circumstanțial. Grafic, situația se prezintă astfel:

În măsura în care verbul este centrul nodului verbal, el ocupă această poziție și la nivelul întregii construcții verbale (phrase verbale). Ca atare, el regizează întreaga construcție verbală (phrase verbale). Faptul că există propoziții substantive, adjectivale sau adverbiale (phrases substantivales, adjectivales et adverbiales) nu

schimbă problema, căci, într-o propoziție simplă, nodul central nu este întotdeauna un verb. Dar când apare un verb, el va forma întotdeauna nodul central al propoziției. De aceea, el consideră că lingviștii germani au greșit când au denumit substantivul *Hauptwort*, pentru că acest „epitet“ i se cuvenea mai degrabă verbului.

Din împrejurările de mai sus rezultă și o altă consecință: *actanții* și *circumstanțialele* sunt *subordonați imediați* ai verbului.

În ce privește reprezentarea grafică, Lucien Tesnière precizează că a încercat să plaseze, pe cât posibil, actanții la stânga, iar circumstanțialele la dreapta, ca în exemplul: *Alfred parle bien*, alături de schema simbolică a construcției verbale:

Schemă simbolică

unde: I = verbul; O = substantivul, E = adverbul (adjectivul fiind simbolizat prin 'A) (cf. p. 64, 65, 103).

Actanții sunt, cum am constatat, dependenți imediați ai verbului. Ei se diferențiază prin natura lor însăși, iar numărul lor în structura nodului verbal variază de la verb la verb. Există verbe *fără actanți*, verb cu un actant, cu doi actanți și cu trei actanți. Verbele *fără actant* sunt cele meteorologice: *il pleut (plouă)*, *il neige (ninge)* etc. Verbele cu *un actant* exprimă un proces la care participă o singură persoană sau lucru: *Alfred tombe*. Verbele cu *doi actanți* redau un proces la care participă, fiecare cu rolul său nu două persoane sau lucruri, cele cu *trei actanți* exprimă procese la care iau parte trei persoane sau lucruri, cu precizarea că aici primul și al treilea actant sunt persoane, iar al doilea este un lucru: *Alfred donne le livre à Charles* deci *Alfred* și *Charles*, primul și al treilea actant, *le livre*, actantul al doilea.

Diferenții actanți nu îndeplinesc aceeași *funcție* în raport cu verbul căruia sunt subordonați.

În esență, există trei actanți, pe care Lucien Tesnière îi denumește *prime actant* (simbolic O'), *second actant* (O''), *tiers actant* (O'''). Având în vedere tipurile de verbe relaționate cu numărul de actanți, este limpede că verbele cu un singur actant nu pot primi actanți de gradul al doilea și al treilea. În același sens, actanții de gradul al doilea nu pot apărea decât pe lângă verbele cu doi sau trei actanți, iar actanții de gradul al treilea nu se întâlnesc decât la verbele cu trei actanți.

Din punct de vedere *semantic*, actanții se definesc în felul următor:

- *actantul de gradul întâi* (la prime actant) este cel care *face acțiunea*. În gramatica tradițională se numește *subiect*, termen preluat și de lingvistul francez;
- *actantul de gradul al doilea* (le second actant) este cel care *suportă acțiunea*: *Alfred frappe Bernard*. În gramatica tradițională el se numește *complement direct*, numit apoi *complément d'objet*. Tesnière adoptă termenul simplu *obiect*.

La acest tip de actant intervine și problema diatezei *pasive*, în raport cu cea *activă*. Astfel, în timp ce la diateza activă actantul de gradul doi este cel care

suportă acțiunea, la diateza pasivă actantul de gradul doi este cel care exercită acțiunea: *Bernard est frappé par Alfred*. În gramatica tradițională este numit „*complément du passif*“ sau *complément de agent*. Tesnière îl va numi *contre-sujet*, „puisque’il s’oppose au sujet comme le passif s’oppose à l’actif“ (p. 109).

- *actantul de gradul al treilea* (le tiers actant) este cel în beneficiul sau în detrimentul căruia se face acțiunea. În gramatica tradițională se numește *complément indirect*, înlocuit, mai nou, prin „*complément d’attribution*“. El nu este afectat de trecerea, de la diateza activă la cea pasivă: *le livre est donné par Alfred à Charles*:

Din punct de vedere *structural* apar câteva constatări definitorii pentru concepția lingvistului francez:

- Dacă din punct de vedere *semantic* există o opoziție între *subiect* și *obiect*, din punct de vedere *structural*, între actantul de gradul întâi și cel de gradul al doilea nu există *nicio opoziție*, ci doar *o diferență*.
- Din punct de vedere *structural*, indiferent că e vorba de actantul de gradul întâi sau de cel de gradul al doilea, elementul subordonat este întotdeauna *un complément* care *completează* elementul regent. Din acest punct de vedere, subiectul este un complément ca orice alt element al propoziției: „*le sujet est un complément comme les autres*“ (p. 109). Afirmatia se încadrează în teoria raporturilor dintre *determinat/regent* și *determinant/subordonat*, despre acesta din urmă arătându-se că completează „regentul“: „Le subordonné est alors le *complément* du régissant“ (p. 44).

Așa după cum există verbe fără actant sau cu unul, doi ori trei actanți, și natura verbului care regizează acești actanți variază în funcție de ei. Capacitatea de a primi un anumit număr de actanți reprezintă *valența* verbului, iar maniera de realizare a acesteia în raport cu actanții săi se numea în franceză *voix*, înlocuită, după reforma din 1910, cu *forme*, ceea ce lui Lucien Tesnière i se pare cu totul inadecvat (p. 238, n.1).

Nu este obligatoriu ca verbul să-și actualizeze toate valențele în raport cu actanții lor, și atunci se poate vorbi de verbe saturate. Există așadar valențe neîntrebuințate, numite *libere*. În cazul verbului „divalent“ *chanter* e posibil ca valența a doua să nu fie utilizată: *Alfred chante*, față de *Alfred chante une chanson*. La fel, în situația trivalentului *donner*, unde actanții doi sau trei pot lipsi: *Alfred donne aux pauvres* sau *Alfred donne la main*:

